



SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

XX

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1972

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.cceol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

O B S A H

STUDIE

Ju. V. Bromlej, K otázke základných typov a „vnútorného mechanizmu“ etnických procesov Folklor a súčasnosť	177
Milan Leščák, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku — metódy, problémy, ciele	185
Jaromír Jech, Současný stav folklóru a jeho hlavní tendence	196
Bohuslav Beneš, Stará a nová tradice	209
Ján Michálek, K otázke ľudového rozprávania v súčasnosti	215
Stanislav Dúžek, Poznámky k výskumu súčasného stavu tanečnej tradície	220
Soňa Burlasová, Ľudová pieseň v súčasnosti	226
Svetozár Švehlák, Nová piesňová tvorba a jej vzťah k tradičnému repertoáru	234
Andrej Sulitka, K problematike štúdia výročných obyčajov a folklóru na severnom Spiši v súčasnosti	246

DISKUSIA — GLOSŤ

Oskár Eišček, Charakteristické znaky súčasnej slovenskej etnomuzikológie	253
--	-----

ROZHLEDY

Jubileum 25. výročia vzniku Národopisného ústavu SAV	275
Ján Michálek, Pozdrav Národopisnému ústavu	276
Oslava jubilea v Smoleniciach — prejavy	282
Viera Gašparíková, In memoriam Petra Grigorjeviča Bogatyriova	289
Emília Horváthová, Problémy etnografie slovanských národov na pracovnej porade v Moravanech	291
Ján Botík, Medzinárodná konferencia o problémoch štúdia ľudového staviteľstva v Karpatoch	298
Ján Mjartan, Medzinárodné sympóziu o ochrane ľudovej architektúry	300
Soňa Burlasová, Seminár o využití samočinných počítačov pri štúdiu ľudovej piesne	302
Ján Mjartan, Sympóziu Ethnographia Pannonica	303
Pavol Stanó, Ján Okrucký (1921—1971)	305
Milada Kubová, 25 rokov knižnice Národopisného ústavu	305
Ester Plicková, Konferencia Demosu v Brne	306

RECENZIE A REFERÁTY

Soňa Burlasová, Ľudové balady na Horehroní (J. Kováčová)	308
Ján Michálek, Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou (M. Leščák)	310
Anton Popovič, Strukturalizmus v slovenskej vede (J. Michálek)	310
Milada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1960—1969 (P. S.)	311
Piotr G. Bogatyriov, Voprosy teorii narodnogo iskusstva (M. Leščák)	312
Stanisław Szymański, Wystroje malarskie kościółow drewnianych (J. Langer)	313
Miklós Mojzer, Torony, kupola, kolonnád (S. Švecová)	314
Kalevala. Das finnische Epos. (M. Kossová)	315
Publikácie Etnografického múzea v Plovdive (J. Pátková)	315
Schweizerisches Archiv für Volkskunde, r. 66, 1970 (E. Kahounová)	317
Paul Y. Praetorius: Krakonoš (V. Gašparíková)	318

BIBLIOGRAFIA

Milada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1970	320
---	-----

C O Д E P Ж A H И E

CTATbИ

Ю. В. Бромлей, К вопросу об основных типах и „внутреннем механизме“ этнических процессов	177
Фольклор и современность	184
Милан Лешчак, Изучение современного состояния фольклора в Словакии — методы, проблемы, цели	185
Яромір Ех, Современное состояние фольклора и его основные тенденции	196
Богуслав Бенеш, Древняя и новая традиции	209
Ян Михалек, К вопросу народного повествования в современности	215
Станислав Дужек, Заметки по изучению современного состояния танцевальной традиции	220
Соња Бурласова, Народная песня в современности	226
Светозар Швeглак, Новое песенное творчество и его отношение к традиционному репертуару	234
Андрей Сулитка, К проблематике изучения годовых обычаев и фольклора северного Спиша в современности	246

ДИСКУССИЯ ГЛОССЫ

Оскар Эшнeк, Характерные знаки современной словацкой этномузикологии	253
--	-----

ОБЗОРЫ

Юбилей 25-ой годовщины основания Этнографического института САН	282
---	-----

РЕЦЕНЗИИ И ДОКЛАДЫ

БИБЛИОГРАФИЯ

Na l. strane obálky: Ľudovít Fulla, Jánošík na bielom koni. Gobelin, 1957.
 Vorderseite des Umschlages: Ľudovít Fulla, Jánošík auf weissem Pferd. Gobelin, 1957.

VÝSKUM SÚČASNÉHO STAVU FOLKLÓRU NA SLOVENSKU — METÓDY, PROBLÉMY, CIELE

MILAN LEŠČÁK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V prvej časti svojho referátu sa pokúsim zhrnúť najpodstatnejšie momenty ovplyvňujúce a formujúce v slovenskej folkloristike štúdium súčasného stavu folklóru, resp. „štúdium súčasnosti“, ako sa pracovne tento nepresný termín zaužíval v etnografii a folkloristike u nás i v susedných krajinách. Podrobnejšie som sa dejinami záujmu o túto problematiku zaoberal v svojom článku *Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku*.¹ Možno bude dobre v tejto súvislosti načrtnúť niekoľko samostatných myšlienkových prúdov, ktoré sú späté s vývinom slovenskej národopisnej vedy od jej začiatkov až po dnešok.

1. Osvietenstvo i romantizmus sa v záujme o ľudovú slovesnosť jednoznačne orientovali na archaické folklórne javy prihliadnutím k ich estetickému funkciu. Takéto ciele im vtláčili do nie vždy vedeckej práce romantické predstavy o folklóre, „cennom dôkaze našej slávnej národnej histórie“ (Š t ú r). Objavujú sa sporadické výroky o rapídnom zanikani folklóru. Tie však neprinášajú v riešení tohto problému, žiaľ, nič konkrétne. Na základe vtedajšieho veľmi úzko motivovaného zberu folklórneho materiálu si len ťažko môžeme dnes zrekonštruovať skutočný vtedajší stav folklórnej tradície. Môžeme sa len domnievať, aký bol zástoj jednotlivých folklórnych žánrov v zložitej štruktúre folklórnej tradície, aká bola funkcia niektorých folklórnych javov, aká bola sémantická podstata javov existujúcich v zložitých funkčných vzťahoch v štruktúre vtedajšej duchovnej kultúry spoločenských skupín v dedinskom prostredí. Okrem toho zostali na mape poznania folkloristiky biele miesta, ktoré mohli pokryť presnejšie údaje o folklóre sociálnych skupín žijúcich v mestách, remeselníkov, domkárov, študentov, atď.

I napriek neodškriepiteľnej cene folklórneho materiálu získaného v tomto období, dnes nám chýba opis jeho vtedajšieho skutočného stavu. Zberatelia vtedy — žiaľ, podobne je to aj dnes — jednoznačne dávali prednosť rekonštrukciám dávnej i nedávnej histórie a tak sa zaoberali — podľa ich predstáv „archaickými“ prejavmi ľudovej kultúry, pričom ich existujúca reálna skutočnosť života a kultúry jednotlivých sociálnych skupín zostala dobre utajenou samozrejmosťou.

2. Obdobie, keď sa folkloristika postupne osamostatňovala v systéme vied

¹ LEŠČÁK, M.: Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku. Slovenský národopis, 19, 1971, s. 207 n.

a výraznejšie formovala svoj vedecký program, môžeme označiť za obdobie, ktoré svojou orientáciou väčšmi prispelo k spoznávaní súčasného stavu ľudovej kultúry.

Záujem o slovenský folklór, okrem amatérskeho zberateľského úsilia domácich nadšencov, prejavili českí vedci, Jiří P o l í v k a, J. H o r á k, F. W o l t m a n n a K. P l i c k a. Pokiaľ sa prví traja zaslúžili prevažne o jeho teoretickú interpretáciu a sprístupňovanie starších zberov, K. Plicka mal veľký podiel i na zhromažďovaní cenného materiálu z terénu. K zachyteniu súčasného stavu folklórnej tradície priniesol oveľa viac presných údajov ako jeho súčasníci, najmä tým, že použil dokonalejšiu dokumentačnú techniku (fotografiu a film). Kvantum získaného materiálu od počiatku storočia dáva dosť objektívny prehľad o vtedajšej skladbe rozprávačských a piesňových repertoárov. K. Plicka okrem toho vydáva neobyčajne cennú monografickú prácu z repertoára speváčky Evy Studeničovej (1928).

Príklon k podrobnejšiemu štúdiu nositeľov folklórnej tradície znamená pre poznávanie vtedajšieho stavu folklóru dosť podstatný a významný krok. V zahraničí pochopiteľne už v tomto období presadzovala folkloristická teória názor komplexnejšieho poznania folklórneho javu viazaného na konkrétneho nositeľa v prostredí, v ktorom jav žije aktívnym životom. Tak sa do slovesnej folkloristiky dostal okrem historicko-porovnávacieho štúdia i smer označovaný často ako „sociologický“ (podľa L. D é g h o v e j). Zásľuhu na jeho rozvinutí mali ruskí vedci Gilferding, Azadovskij, bratia Sokolovci atď., ale i zástupcovia anglickej antropologickej školy a francúzskej sociologickej školy. Toto štúdium neskôr rozvinula i americká antropológia vychádzajúca z Malinowského funkcionalizmu.

Čím viac sa zdôrazňovala potreba komplexnosti metód etnografického terénneho výskumu a zdôrazňoval sa najmä význam *bezprostredného pozorovania*, tým viac vystupovala do popredia *dôležitosť synchronnej analýzy* ako rovnocennej súčasť etnografického a folkloristického štúdia. *Bezprostredné pozorovanie života folklóru* je podmienkou dokonalého vedeckého poznávania vo folkloristike i etnografii už dlhé roky. Táto skúsenosť postupne postavila bariéru proti jednostrannému historizmu, ktorý dotiaľ prevládal v oboch vedných disciplínach. Eklatantným príkladom v tomto smere je teoretický prínos pozitivistického vedca van G e n n e p a, známeho odporcu historického a komparatívneho štúdia folklóru. Jeho zdôvodnenie, že „folklór sa má študovať len priamym pozorovaním v súčasnosti, pretože folkloristika sa zaujíma o fakty súčasné a živé, a to i napriek tomu, že súčasným faktom predchádzajú fakty, ktoré môže objasniť len historická metóda. Folklorista v súčasnosti musí zabudnúť na historickú metódu a zameniť ju metódou biologickou“. Tento dosť extrémny prístup, kritizovaný ako typický prejav pozitivistického myslenia, má v sebe náboj neodškriepiteľnej pravdy. K iným príkladom, nie príliš vzdialeným tejto predstave, patria i myšlienky vyslovené v prvých prácach A. Melicherčika. M e l i c h e r č í k sa dôverne zoznámil s výsledkami práce Schwieteringovej školy, najmä s prácou M. Bringhemaierovej a s experimentom O. B r i n k m a n n a

Das Erzählen in einer Dorfgemeinschaft (1933). Ďalším stimulom pre názorovú kryštalizáciu u nás boli myšlienky marxistického vedca B. V á c l a v k a, ktorý revolučne presadzuje zásadu zhromažďovania a interpretácie oveľa rôzno-rodejšieho materiálu (i polofolklórne javy), než na aký si zvykla súčasná folkloristika žijúca vo svojej tradičnej predstave o tzv. čistej folklórnej tradícii. Snaha dať prehovoriť kultúrnemu modelu, ktorý je dosť nepresne nazývaný ľudovou kultúrou a nedovoliť vedcom, aby ho škatuľkovali a trhali podľa svojich vlastných predstáv postupne *donucuje súčasnú folkloristiku všimnúť si i zdanlivo nefolklórny materiál*. Na potrebu dívať sa na folklórnu tradíciu komplexne, a to i očami sociológa a psychológa, upozornil J. S o k o l o v. Je zaujímavé pripomenúť, že v týchto súvislostiach podotkol: „Len raz možno byť súčasníkom a dobre poznať podstatu vyvíjajúcich sa folklórnych javov môžu len súčasníci.“ Netreba príliš dlho rekapitulovať myšlienkové prúdenia, ktoré sa stretávajú v ohnisku nazvanom súčasnosť.² Dôležitosť štúdia súčasného stavu folklóru potvrdzuje vtedajší nebývalý záujem folkloristov o ekologické štúdium folklóru. Slovom, nami dnes proklamované *štúdium súčasného stavu folklóru* by malo sledovať cieľ, intímnejšie poznať súčasne zákonitosti života nami skúmaného materiálu, jeho organickú spätosť so živým nositeľom folklórnej tradície — človekom. Je na škodu slovenskej etnografie (i folkloristiky) — a to je príznačné pre jednostranný diachrónny pohľad — že medzi usilovným naháňaním sa za „zanikajúcim materiálom“, človek sa jej začal pomaly vytrácať zo zorného poľa.

Slovenská folkloristika nemá dodnes v tomto smere čisté svedomie. Samostatné práce, zaoberajúce sa nositeľmi folklóru, prostredím jeho existencie skoro neexistujú. Treba vzdať úctu okrem K. Plicku F. Wollmannovi, ktorý sa snažil v tomto smere uvedomiť svojich študentov zbierajúcich prozaický folklór a na základe tohto „ich uvedomenia“ vzniklo dosť zaujímavých postrehov o ľuďoch stojacich za „materiálom“. Na tento problém upozornila pri spracovávaní Wollmannovského archívu hneď po vojne M. K o l e č á n y i o v á - K o s o v á.³

Naše kusé postrehy majú za cieľ upozorniť, v akých súvislostiach sa slovenská folkloristika dostávala k materiálom, na základe ktorých je možné i dnes spoľahlivo analyzovať vtedajší stav folklórnej tradície aspoň v niektorých úsekoch jej rôznorodého života.

3. Ak sa zamýšľame dnes, ktoré obdobie z vývoja domáceho vedeckého

² GUSEV, V. E.: Vidy sovremennogo folklora slavianskikh narodov. In: Istorija, kultura, folklor i etnografia slavianskikh narodov. Moskva 1968, s. 293—317. — SKALNÍKOVÁ, O. — FOJTÍK, K.: Etnografie současnosti — východiská a výsledky. Český lid, 56, 1969, s. 225 n. — PRANDA, A.: Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. Slovenský národopis, 18, 1970, s. 39 n. — MICHÁLEK, J.: Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou, SAV. Bratislava 1971, s. 12—29.

³ KOLEČANYI, M.: Nositelia ústnej prozaickej tradície. Národopisný sborník, 8, 1947, s. 221—231.

myslenia najviac vyjadruje v oblasti teória naše predstavy o štúdiu súčasného stavu folklórnej tradície, tak sa musíme bezpodmienečne *vrátiť ku koncepcii* synchronickej etnografie, tak ako ju presadzovali u nás P. G. Bogatyriov, menej i A. Melicherčík.

Teoretické poznatky, ktoré na novej metodologickej báze riešili problém odstránenia príliš veľkej disproporcie medzi štúdiom súčasného stavu folklóru a medzi štúdiom jeho histórie, priniesla teoretická báza modernej lingvistiky, na ktorú zásluhou Bogatyriova etnografia ešte pred 2. svetovou vojnou u nás nadviazala. Z týchto teoretických princípov sme čerpali i my pri vymedzení pojmu súčasný stav folklóru, ktorý sa v posledných rokoch používa dosť často v slovesnej folkloristike, hoci nie každý toho slovné spojenie rovnako chápe. Jazykoveda, ktorá počnúc skvelým prínosom švajčiarskeho lingvistu F. de Saussura a jeho postupným logickým rozvíjaním v štrukturalizme či semiotike znamenala vo viacerých spoločenských vedách akúsi malú, ale mocnú revolúciu, do veľkej miery pomohla národopisnej teórii.

F. de Saussure vo svojom teoretickom diele *Cours de linguistique générale* rozdelil veľmi logicky celý výskum v lingvistike na:

a) synchronický (statický),

b) diachronický (historický), pričom podľa marxistickej vedy len súčet týchto rovnocenných prístupov môže poskytnúť komplexný obraz o predmete jazykovedného výskumu. Netreba snáď zdôrazňovať, nakoľko je lingvistika a jej predmet bádania spojená s našimi vednými disciplínami, načo už upozornili koncom tridsiatych rokov R. Jakobson a P. Bogatyriov.

Začiatkom dvadsiatych rokov sa známy sovietsky etnograf a folklorista P. Bogatyriov, člen Moskovského lingvistického krúžku a Pražského lingvistického krúžku pokúsil obrátiť pozornosť na jazykovedu a pri viacerých príležitostiach využijúc svoju lingvistickú erudíciu upozornil na nedostatky vo vtedajšej národopisnej teórii. Analýza vtedajšieho stavu národopisnej vedy dokazovala, že takmer všetky *metódy používané v oboch vedných disciplínach sa orientovali na rekonštrukciu diachrónneho obrazu*, odrážajúceho genézu a vývoj národopisných javov. A to i napriek tomu, že zväčša pracovali tieto disciplíny len s recentným materiálom zbieraným v priebehu niekoľkých desaťročí! P. Bogatyriov i R. Jakobson upozornili, že bez synchronickej etnografie a folkloristiky bude obraz o vývoji ľudovej kultúry skreslený. P. Bogatyriov okrem teoretických vyhlásení aplikoval synchronnú analýzu pri výskume zvykoslovného materiálu na vtedajšej Podkarpatskej Rusi a čiastočne i v niektorých ďalších drobnejších štúdiách a článkoch.⁴ Použil tu pochopiteľne i novú metodiku terénneho výskumu, ktorá spočívala hlavne v uplatnení psychologických pozorovaní informátorov, pričom za východisko pokladal ich neusmerňovaný súčasný výklad o zmysle a význame magických praktík.

⁴ Pozri úvod a niektoré štúdie v publikácii P. G. BOGATYRIOVA: *Voprosy teorii narodnogo isskustva*. Moskva 1971.

Po odchode P. Bogatyriova z Československa akoby zanikol teoretický záujem o synchronickú etnografiu.

Zopakujeme si ciele synchronického výskumu, ako ich formovala jazykoveda (Saussure). „Predmetom všeobecnej synchronickej lingvistiky je určenie základných princípov úplného idiosynchronického systému konštruktívnych faktorov akéhokoľvek stavu jazyka.“ „Stav jazyka nie je bodom, ale viac alebo menej trvajúci časový úsek, počas ktorého dochádza k minimálnym zmenám. Pojem stav jazyka môže byť len približným.“

Bogatyriov spresnil, že synchronická analýza v národopise je možná len na súčasnom stave materiálu a predstavuje štúdium určitého krátkeho časového úseku vývoja folklórnych javov, formálne i funkčne determinovaných prvkov relatívne uzavretého systému.

Disproporcija medzi diachronickým a synchronickým výskumom sa i napriek tomu podstatnejšie nezmenila. Ak sa vyskytli náznaky synchronického pohľadu, tak vždy išlo o neuvedomé pokusy, nevyhádzajúce z nijakého teoretického zámeru.

4. Z úplne iných teoretických pozícií začala k štúdiu „súčasnosti“ pristupovať slovenská etnografia a folkloristika začiatkom päťdesiatych rokov. Cieľom tejto novej koncepcie štúdia súčasnosti boli predovšetkým praktické spoločenské potreby. Pod vplyvom sovietskej etnografie a folkloristiky slovenský národopis rozšíril oblasť svojho záujmu i na tradície v robotníckom prostredí, ale čo je dôležitejšie, pokúsil sa o riešenie problematiky vznikajúcej folklórnej tvorby.⁵ Cieľom tejto výskumnej práce bolo štúdium premien ľudovej kultúry v podmienkach budovania socializmu.

Išlo znovu o jednostranný úzko vymedzený pohľad na štúdium folklóru, pretože namiesto extrému zdôrazňovania zberu archaických javov nastupuje jednostranný zber „nového folklóru“, t. j. folklórnych javov vznikajúcich vo veľmi krátkom časovom úseku, ktoré nemali čas prejsť prirodzeným procesom folklorizácie. V tejto polohe nemohlo ísť o komplexný výskum súčasného stavu, ale len o štúdium jedného detailného problému, ktorý takto formulovaný ďaleko zaostal za požiadavkou modernej marxistickej vedy, ktorá dávno predtým perom svojho významného predstaviteľa B. Václavka sformulovala oveľa triezvejší a progresívnejší program, žiadajúci od vedcov komplexný, vecný, neromantický prístup k štúdiu ľudovej slovesnosti. Od požiadaviek synchronickej metódy bol ešte vzdialenejší.

Tento smer štúdia „súčasnosti“ pretrval až do rokov šesťdesiatych a odrazil sa v niektorých materiálových zberoch a štúdiách. V oblasti teórie ho výrazne kvalitatívne posunula S. B u r l a s o v á.⁶ Jej prístup k štúdiu družstevnej piesne ukázal, ako je možné v praxi študovať problémy postupnej folklorizácie, vznikajúcej folklórnej a polofolklórnej tvorby. Ku koncepcii štúdia súčasného stavu

⁵ BARABÁŠOVÁ, B.: Príspevok k problematike vzniku nového folklóru na Slovensku. Národopisný zborník SAVU, 11, 1952, s. 321 n.

⁶ BURLASOVÁ, S.: K problému genézy, funkcie a štýlu ľudovej piesne s družstevnou tematikou. Slovenský národopis, 12, 1964, s. 3 n.

folklóru sa priblížila najmä tým, že sa snažila zachytiť súčasnú piesňovú tvorbu v celej jej šírke, bez apriórneho uprednostňovania jej folklórnych foriem.

Za prelomovú etapu v štúdiu „súčasnosti“ pokladáme filozoficko-metodologický seminár usporiadaný v Smoleniciach v roku 1965.⁷ Tu sa stretli viaceré myšlienkové prúdy, ktoré dokazovali, že štúdium „súčasnosti“ v slovenskej národopisnej vede nemá jednoznačne zameraný vedeckovýskumný program, ani spoločnú východiskovú teoretickú bázu. V plodnej diskusii sa stretli dva protichodné názory. Väčšina sa prikláňala k stanovisku zhrnúť pozorovanie súčasného života folklórnych javov ako súčasť tradičného tematického výskumu, pričom jej išlo o sledovanie vývinu istého etnografického, či folkloristického javu z minulosti a o „dotiahnutie“ jeho vývoja až do súčasného obdobia výskumu. Popierala pritom potrebu nových špeciálnych výskumných metód a potrebu vylodenia tejto problematiky ako samostatnej špecifickej oblasti vedeckého výskumu.

Až konkrétne výsledky výskumných akcií S. Burlasovej, E. Droppovej a M. Leščáka čiastočne presvedčili, že štúdium „súčasnosti“ treba rozšíriť na štúdium súčasného stavu folklórnej tradície, ktoré má mať iné ciele a iné pracovné postupy ako tradičné rekonštrukčno-historické štúdium jednotlivých národopisných výskumných tém.

Diskusia napokon vyústila do konštruktívneho záveru, ktorý bol tento: Namiesto jednostranného výskumu vznikajúcich prvkov, ktoré potencionálne môžu ovplyvniť ďalší vývoj folklórnej tradície alebo archaických prvkov, je potrebné viac sa sústrediť na výskum súčasného stavu folklóru, t. j. zistiť, čo v súčasnom období vývoja folklórnej tradície žije, aký je stupeň rozšírenosti týchto javov a aké funkcie ony v súčasnosti splňajú. Určiť vzájomný pomer životnosti jednotlivých folklórnych žánrov a druhov a určiť vzťah folklórnej tradície k iným oblastiam celonárodnej kultúry. Toto si vyžaduje samostatný špecifický metodologický prístup, prihliadajúci na teoretické výdobytky zahraničnej vedy.

6. Od roku 1965 podnes prebehla nielen základná kryštalizácia názorov na metódu a ciele štúdia súčasného stavu folklóru a na formulovanie úloh synchronnej folkloristiky, ale sa objavili i prvé výsledky konkrétnej výskumnej činnosti v teréne. Z výskumov sa ukončili sondáže mikroanalytické práce, z ktorých spomenieme aspoň výskum súčasného spevného vkusu v okolí Banskej Štiavnice, ktorý realizovala E. D r o p p o v á, výskum výskytu a frekvencie humoristického rozprávania v súčasnosti na Spiši, ktorý ukončil M. L e š č á k, zaujímavý výskum súčasného spôsobu existencie tanečnej tradície, ktorý ukončil na Podpoľaní S. D ú ž e k. Okrem toho sa začali niektoré ďalšie akcie, z ktorých treba spomenúť výskum súčasného stavu ľudovej prózy, ktorý pod vedením J. M i c h á l k a robia poslucháči etnografie a folkloristiky na západnom Slovensku, výskum piesňového folklóru S. Burlasovej v Dačovom Lome, výskum

⁷ Pozri referáty zo seminára Vplyv industrializácie na ľudovú kultúru. Slovenský národopis, 14, 1966, s. 506–619; záznam z diskusie je v archíve NÚ SAV.

Zory Mitaľovej v okolí Brezovej pod Bradlom venovaný súčasnému stavu ľudovej prózy a iné. Napokon presnejšie a konkrétnejšie budú o výsledkoch svojej činnosti hovoriť ďalší slovenskí folkloristi: S. Š v e h l á k, V. G a š p a r í k o v á, M. K o s o v a atď. Nedajú sa pri tejto príležitosti obísť ani početné diskusie k tomuto problému, ktoré odzneli na mnohých prednáškach, seminároch či pracovných poradách oddelenia folkloristiky. Dnes možno povedať, že existuje určitá názorová jednota na potrebu i spôsob skúmania súčasného stavu folklórnej tradície.

7. Synchronická metóda, ktorej absenciu v našej vednej disciplíne pociťujeme, si vyžiadala pri svojej adaptácii do oblasti etnografie a folkloristiky isté diferencovanejšie použitie v praxi a nevyhnutne sa bude v niektorých detailoch líšiť od jej praktickej aplikácie v jazykovede. Zakladné teoretické princípy sa zväčša ukazujú pre obe vedné disciplíny totožné. Na spoločné črty jazyka a folklóru (podobnosť dichotómie langue-parole s kategóriou individuálneho a kolektívneho vo folklóre) a na diferenciačné črty folklóru oproti literatúre poukazovali vo svojej štúdii *Folklore als eine besondere Forme des Schaffens* R. J a k o b s o n a B o g a t y r i o v.⁸ V tej istej štúdii vytýčili základnú úlohu synchronickej folkloristiky.

Píšu: „Základnou úlohou synchronickej folkloristiky je charakteristika systému umeleckých foriem, tvoriacich aktuálny repertoár určitého kolektívu — dediny, regiónu, etnickej skupiny. Pritom sa musia zisťovať vzájomné vzťahy foriem v systéme, ich hierarchie, rozdiel medzi produktívnymi formami a takými, ktoré stratili svoju produktivnosť atď.“⁹

Keď sa zamyslíme nad týmto zdanlivo jednoduchým citátom a premietneme si jeho stručné tézovité znenie do obrazu konkrétnej praktickej výskumnej práce v teréne, zistíme, že ešte stále zaostávame v jednej veľmi dôležitej oblasti, v metodike terénneho výskumu. Dobrá synchronická analýza si od nás vyžiada oveľa väčší register pracovných metód a techník, než na aký sme boli doteraz zvyknutí.

Metodike terénneho výskumu súčasného stavu folklórnej tradície sme venovali zvláštnu pozornosť. Podarilo sa nám vhodne doplniť doterajšie kvalitatívne metódy kvantitatívnymi metódami a dosiahli sme spoľahlivejšie a reprezentatívnejšie základné údaje, ktoré sú prvým predpokladom pre vykreslenie synchronického obrazu folklórnej tradície (Droppová, Leščák, Důžek).

Otvorený a nevydiskutovaný zostal problém vzájomného vzťahu diachronického a synchronického výskumu v ľudovej kultúre. Napokon tento problém trápil od nástupu štrukturalizmu do etnografie i do iných spoločenských vied veľmi veľa teoretikov.

Dosiahnutie ideálnej rovnováhy vo výskumnej praxi medzi diachronickou a synchronickou folkloristikou nie je možné. Výskumná prax ukazuje, že nie je možné tak ideálne zladiť výskumné metódy. Otázka sa zdanlivo stáva bez-

⁸ Citát podľa ruského prekladu v publ.: *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*. Moskva 1971, s. 381.

predmetnou vtedy, ak prijmeme tézu, hlásanú už členmi Pražského lingvistického krúžku, podľa ktorej synchronická metóda nám nezachytáva statický kultúrny model, ale naopak, on je istou dynamickou, vývojovou zložkou. Nie je však našim cieľom teoreticky rozoberať vzťah medzi synchroniou a diachroniou. Základným princípom štúdia súčasného stavu folklóru v zmysle synchronnej metódy zostáva, že sa sústreďujeme na zhromažďovanie materiálu v čo najkratšom časovom odstupe a dôsledne v prvej etape vylučujeme diachronické prvky, aby sme dostali rovnorodý stav systému, ktorý tvoria najčastejšie nesúrodé typy prvkov s nepretržitými zmenami vo funkcionálnej štruktúre. Až po stanovení a analýze jednotlivých prvkov v systéme je dobre prejsť k diachronii, k histórii foriem tvoriacich daný systém.

Časová koncentrácia sa obyčajne nedá pre každú zo skúmaných folkloristických tém určiť dopredu. Závisí to od povahy skúmaných faktov. Napr. súčasný stav humoristického rozprávania si vyžaduje čo najkratší časový úsek, kým výskum výročných zvykoslovných obradov, ako stabilnejší systém, môže trvať oveľa dlhší čas.

Určenie časového úseku, vymedzenie rozsahu získaných informácií a geografické a demografické vymedzenie závisí zväčša od cieľov výskumu, ktoré si kladie každý výskumník sám.⁹

8. Presadzovanie synchronickej metódy do našich vedných disciplín nie je nijakou novosťou. Je skôr návratom k impulzom, ktoré naša veda nedokázala alebo nemohla zužitkovať. Uvedomujeme si však, že rovnocennosť synchronie a diachronie zvlášť v našom výskume je nevyhnutnosťou. Z potreby takéhoto rovnovážneho štúdia vychádzajú i najnovšie avantgardné vedecké smery, najmä semiotický výskum.

Štúdiom súčasného stavu folklórnej tradície predpokladá u nás v prvej etape čo najefektívnejšie a najkvalitnejšie vykresliť rôznorodý model súčasnej existencie javov, ktoré cez svoje znaky folklórnosti (znaky charakteristické pre etnografický a folklórny metajazyk ako špecifický znakový systém tzv. folklórnej komunikácie¹⁰) vytvárajú špecifický polootvorený systém, majúci v rámci celonárodnej kultúrnej štruktúry svoje dôležité miesto. Uvedomujeme si spoločenský dosah a význam tejto práce. V mnohom sme sa z minulého vývinu našej vedy poučili, niektoré praktické skúsenosti sme prevzali, riešenie hlavných problémov i najdôležitejší úsek roboty je ešte len pred nami.

Keďže o našich konkrétnych plánoch sme písali už v spomínanom článku, preto ich tu nebudeme rozvádzať, sú napokon ako súčasť perspektívnych plánov záväznú.¹¹ Dúfame, že ďalších päť rokov ukáže, v čom sme sa mýlili a čo sme precenili. Tešilo by nás, keby práca pokročila aspoň o taký kus, ako od roku 1965 dodnes.

⁹ Porovnaj BARTHES, R.: Základy semiológie. Praha 1967, s. 128–129.

¹⁰ Zavádzame adekvátny protiklad termínu literárna komunikácia; pozri MIKO, F.: Text a štýl. Bratislava 1970.

¹¹ LEŠČÁK, M.: c. p., s. 219.

9. Záverom sa pokúsime zhrnúť najdôležitejšie myšlienky, ktoré charakterizujú náš prístup k výskumu súčasného stavu folklóru. Môžu byť vhodným podkladom pre ďalšiu konštruktívnu diskusiu a môžu nám len pomôcť korigovať naše názory.

a) Vychádzajúc zo zásady, že veda je cestou od známeho k neznámemu, pokladáme výskum súčasného stavu folklórnej tradície za východisko k diachronickému výskumu folklórnych javov. Predpokladáme, že komplexný výskum súčasného stavu folklóru odhalí všeobecné zákonitosti procesov tradovania, typické pre túto etapu jeho vývoja, na jeho základe bude možné sledovať zhodné javy a ich funkčné danosti smerom do minulosti a budú slúžiť ako objektívny obraz pre budúcnosť. Z takéhoto hľadiska je akékoľvek „doťahovanie z minulosti do súčasnosti“ bez vypracovania špecifických metód výskumu pre nás neprijateľné. Predmet bádania v každej vednej disciplíne sa vyvíja a mení, predmet bádania determinuje metódy jeho skúmania. To platí i pre výskum súčasného stavu folklórnej tradície.

b) Súčasný stav folklórnej tradície nechápeme ako etapu zanikania folklórnej tradície, ale len jeden úsek jej prirodzeného vývoja, v ktorom sa imanentná skladba štruktúr folklórnej tradície mení funkčne a formálne v bezprostrednej závislosti od vývoja štruktúry celej kultúry.

c) Pretože predmet bádania folkloristiky v súčasnosti sa čiastočne zmenil, je potrebné zmeniť i metódy terénneho výskumu folklórnych javov a dbať o modernejšiu, komplexnejšiu klasifikáciu a systematiku získaných materiálov.

d) Súčtom synchronického a diachronického pohľadu je možné podstatnou mierou prispieť ku kompletizácii poznatkov etnografie a folkloristiky, a to oveľa podstatnejšie než v príbuzných vedných disciplínach (vynucuje si to povaha nášho materiálu), pričom výskumné metódy súčasného stavu folklóru nemôžu nahradiť doterajšie osvedčené metódy vychádzajúce z diachrónneho štúdia.

e) Predmetom bádania synchronickej folkloristiky nie je folklór, ale folklórnosť kultúrnych javov, pretože sám folklór v čistých podobách ako samostatná uzavretá štruktúra neexistuje. Miera folklórnosti môže byť rôzna a význam folklórneho javu v súčasnosti závisí od funkcie javu v kultúrnej a sociálnej štruktúre skúmanej spoločenskej skupiny. Všetky javy vykazujúce znaky folklórnosti zaznamenávame, pokiaľ svojou funkciou súvisia s užšie špecificky vymedzeným predmetom výskumu.

Skúmané javy nezaznamenávame bez prihliadnutia ku všeobecnému kultúrnemu pozadiu, typickému pre vymedzenú etapu synchronického výskumu.

f) Pre spoznanie zákonitostí procesov tradovania konkrétnych folklórnych druhov a žánrov sú nevyhnutné mikroanalytické tematické výskumy spočívajúce v detailnom skúmaní jednotlivých nositeľov tradície, ale hlavne lokálnych spoločenských skupín. Tie ukážu, ktoré z podstatných problémov treba uprednostniť pri všeobecných výskumoch regiónov alebo väčších územných celkov. Vychádzame samozrejme predovšetkým z doterajších skúseností v zhromažďovaní folklórneho materiálu a z jeho klasifikácie a systematiky.

g) Na overenie a upresnenie synchronického obrazu, so snahou o vy-

stíhnutie vývojových posunov v istom kratšom časovom úseku, bude potrebné použiť formu návratných výskumov, ale i dokonalejší kinematický výskum, ktorý spočíva v opakovaní výskumu na rovnakej vzorke, v rovnakej lokalite, resp. regióne, použitím tej istej techniky a dôsledného dodržiavania tej istej metodiky terénneho výskumu v pravidelnom časovom odstupe.

Metodika terénneho výskumu súčasného stavu folklórnej tradície musí vo väčšej miere obsiahnuť prvky a postupy známe z príbuzných vedných disciplín (ale neuplatňovať a nepreberať ich mechanicky a nefunkčne).

h) Len štúdium súčasného stavu tradície môže pomerne objektívne pochopiť skutočnú sémantickú podstatu jednotlivých folklórnych javov, pretože výskumník má možnosť priameho pozorovania.

j) Len štúdium súčasného stavu folklóru môže objektívne odhaliť štruktúru funkcií jednotlivých folklórnych javov a ich hierarchiu funkcií a objasniť význam folklóru ako dôležitej súčasti súčasného kultúrneho vývoja spoločnosti.

DIE ERFORSCHUNG DES GEGENWÄRTIGEN ZUSTANDES DER FOLKLORE IN DER SLOWAKEI – METHODEN, PROBLEME, ZIELE

Zusammenfassung

Der Autor faßt in seinem Beitrag die wichtigsten Ergebnisse zusammen, die die slowakische Folkloristik auf dem Gebiet der Erforschung des heutigen Zustandes der Folklore verzeichnen konnte und setzt zugleich grundlegende theoretische Prinzipien für die weitere Arbeit auf diesem Gebiet fest.

Ausgehend vom Grundsatz, daß die Wissenschaft der Weg vom Bekannten zum Unbekannten ist, sehen wir in der Erforschung des gegenwärtigen Zustandes der Folkloretradition den Ausgangspunkt für eine diachronische Erforschung von Folklorephänomen. Wir nehmen an, daß die komplexe Erforschung des heutigen Zustandes der Folklore jene allgemeinen Gesetzmäßigkeiten des Überlieferungsprozesses aufdecken wird, die für diese Etappe der Entwicklung typisch sind. Auf dieser Basis sollte es möglich sein, gleiche Erscheinungen und ihre funktionellen Gegebenheiten in die Vergangenheit zurückzuverfolgen, so daß sie als objektives Bild für die Zukunft dienen könnten. Von diesem Gesichtspunkt aus betrachtet ist jedes „Nachziehen aus der Vergangenheit in die Gegenwart“ ohne Ausarbeitung spezifischer Forschungsmethoden für uns unannehmbar. In jeder wissenschaftlichen Disziplin entwickelt und verändert sich das Objekt der Forschung und determiniert zugleich die Methoden seiner Erforschung. Dies gilt auch für den gegenwärtigen Zustand der Folkloretradition.

Den heutigen Status der Folklore fassen wir keineswegs als Etappe ihres Unterganges auf, sondern sehen in ihm einen Abschnitt ihrer natürlichen Entwicklung, in dem sich die immanente Komposition ihrer Struktur in unmittelbarer Abhängigkeit vom Werdegang der gesamten Kulturstruktur funktionell und formal verändert.

Da sich das Objekt der folkloristischen Forschung in der Gegenwart zum Teil verändert hat, müssen auch die Methoden der Feldforschung umgearbeitet und eine modernere, komplexere Klassifikation und Systematik der Folkloreerscheinungen angestrebt werden.

Durch die Summierung der synchronischen und diachronischen Betrachtung ist es möglich, wesentlich zur Vervollständigung der Erkenntnisse der Ethnographie und der Folkloristik beizutragen, und dies in einem viel größerem Maß, als es bei verwandten wissenschaftlichen Disziplinen der Fall ist. Dies erfordert der Charakter unseres Materials. Dabei können aber die bisherigen bewährten Methoden, die vom diachronischen Studium ausgehen, keines-

wegs durch die neuen Methoden der Erforschung des gegenwärtigen Zustandes der Folklore ersetzt werden.

Gegenstand der Erforschung der synchronischen Folkloristik ist nicht die Folklore selbst, sondern der folklorehafte Charakter der Kulturphänomene, denn die Folklore als solche existiert in reiner Form als selbständige abgeschlossene Struktur nicht. Das Maß der Folklorehaftigkeit kann verschieden sein und die Bedeutung der Folkloreerscheinung in der Gegenwart hängt von der Funktion des Phänomens in der kulturellen und sozialen Struktur der untersuchten Gesellschaftsgruppe ab. Alle Erscheinungen, die Kennzeichen der Folklore aufweisen, werden aufgezeichnet, soweit sie durch ihre Funktion mit dem spezifisch näher definierten Forschungsobjekt zusammenhängen.

Die untersuchten Phänomene notieren wir jedoch nicht ohne Berücksichtigung des allgemeinen Kulturhintergrundes, der für die abgegrenzte Etappe der synchronischen Forschung typisch ist.

Um die Gesetzmäßigkeiten des Überlieferungsprozesses konkreter Arten und Genres der Folklore zu erkennen, sind mikroanalytische thematische Untersuchungen erforderlich, die auf einer eingehenden Erforschung der einzelnen Träger der Tradition, vor allem der lokalen Gesellschaftsgruppen, beruhen. Diese Untersuchungen werden zeigen, welche von den wesentlichen Problemen bei der allgemeinen Erforschung von Regionen oder größerer Gebietskomplexe zu bevorzugen sind. Wir gehen dabei selbstverständlich in erster Reihe von unseren bisherigen Erfahrungen beim Sammeln von Folklorematerial sowie bei seiner Klassifizierung und systematischen Einordnung aus.

Um das synchronische Bild der Folkloretradition zu verifizieren und zu präzisieren — wobei eine Feststellung der entwicklungsmäßigen Verschiebungen in einem bestimmten Zeitabschnitt angestrebt wird — muß man die Form der Retourforschungen anwenden, aber auch auf eine vollkommenere kinematische Erforschung hinarbeiten. Sie besteht aus dem wiederholten Erforschen des gleichen Musters, in der gleichen Lokalität bzw. in derselben Region, unter Anwendung der gleichen Technik und unter einem konsequenten Einhalten der gleichen Methodik der Feldforschung in einem regelmäßigen Zeitabstand.

Die Methodik der Erforschung des gegenwärtigen Zustandes der Folkloretradition muß in höherem Maße Elemente und Verfahren enthalten, die uns aus verwandten wissenschaftlichen Disziplinen bekannt sind, doch dürfen diese Methoden keineswegs mechanisch und unfunktionell übernommen und angewandt werden.

Nur das Studium des heutigen Zustandes der Tradition ist imstande das tatsächliche semantische Wesen einzelner Folklorephänomene verhältnismäßig objektiv zu erfassen, denn der Forscher hat dabei die Möglichkeit die Erscheinungen unmittelbar zu beobachten.

Nur die Erforschung des gegenwärtigen Zustandes der Folklore kann die Struktur der Funktion einzelner Folkloreerscheinungen und ihre Hierarchie objektiv enthüllen und die Bedeutung der Folklore als eines wichtigen Bestandteiles der kulturellen Entwicklung unserer Gesellschaft klarlegen.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XX, 1972, № 2.
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XX, 1972, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XX, 1972, No. 2.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anne XX, 1972, No. 2. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XX, 1972, číslo 2. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárik, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramařík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, doc. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jaroslava Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972